УДК 378.147:376
DOI https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2025.108.10

Дуб Н. Є.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано сучасні підходи до навчально-методичного забезпечення інклюзивної освіти у медичних закладах вищої освіти України. Обґрунтовано, що інклюзивний підхід є одним із пріоритетних напрямів розвитку національної освітньої політики та важливою умовою забезпечення права осіб з інвалідністю та обмеженими можливостями здоров'я на доступ до якісної вищої освіти. Визначено, що в умовах вищої медичної освіти реалізація інклюзії має певну специфіку, зумовлену необхідністю поєднання теоретичної підготовки, практичних навичок і формування клінічного мислення. Основними проблемами, з якими стикаються здобувачі освіти з особливими освітніми потребами у медичних закладах вищої освіти визначено недостатню адаптованість навчально-методичних матеріалів, архітектурні бар'єри та комунікативні труднощі. Проаналізовано чинне нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти, яке регламентує вимоги до організації освітнього процесу, вибору методів навчання, оцінювання результатів навчання, проходження практики та використання дистанційних і цифрових технологій.

Обґрунтовано необхідність розроблення адаптованого навчально-методичного забезпечення як системи взаємопов'язаних ресурсів, що забезпечують доступність, індивідуалізацію та якість освітнього процесу для здобувачів освіти з інвалідністю та обмеженими можливостями здоров'я. Узагальнено організаційні особливості навчання цієї категорії здобувачів у медичних закладах вищої освіти та визначено їхні організаційні наслідки для проєктування адаптованих освітніх програм. На основі аналізу наукових джерел і практичного досвіду виокремлено ціннісні орієнтири та цільові компоненти адаптації освітнього процесу, а також систематизовано основні вимоги до навчально-методичного забезпечення інклюзивної освіти у медичних закладах вищої освіти.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, навчально-методичне забезпечення, медичні заклади вищої освіти, особи з інвалідністю, здобувачі освіти, адаптовані освітні програми.*

В Україні інклюзивний підхід до навчання є однією з ключових стратегій освіти і один з можливих підходів до розробки соціальних, психологічних і педагогічних умов, необхідних для навчання, виховання, реабілітації осіб з проблемами у розвитку та обмеженими можливостями здоров'я (ОМЗ). Варто констатувати, що дискусії щодо доцільності інклюзивної освіти, її сутності, цілей та місії завершилися [1, с. 75]. Настав період формування національного досвіду освіти виключення та інтеграції, розробки регіональних моделей інклюзивної освіти, впровадження найкращих методик та технологій спеціальної освіти [2].

Пріоритетний напрямок розвитку сучасного суспільства – забезпечення прав людини на професійну реалізацію, залучення до соціального будівництва. Визнання цінності вкладу кожної людини у вдосконалення соціуму зумовило розвиток і запровадження інклюзивної освіти. Особливі освітні потреби людей з інвалідністю та обмеженими можливостями здоров'я задають вимоги до створення доступного середовища у вищій школі, до формування спеціальних матеріально-технічних умов навчання, розробки науково-методичних і навчально-методичних матеріалів, підготовки науково-педагогічних кадрів, орієнтованих на навчання осіб з інвалідністю та обмеженнями. Отримання професійного медичної освіти передбачає оволодіння теоретичними знаннями та й специфічними лікарськими навичками і формування клінічного мислення майбутніх лікарів. Вища медична школа мобілізує педагогічні та матеріальні ресурси на навчання медичних спеціальностей будь-яких здобувачів освіти.

У широкому значенні, інклюзія «…є педагогічним наслідком принципу, у якому слід аналізувати суспільство як цілісне соціокультурне різноманіття» [9, с. 119]. Інакше кажучи, інклюзивна освіту – це визнання того, «…що всі люди – індивіди з різними потребами у навчанні» [4, с. 100]. У вищій школі існування різноманіття пов'язане із питаннями організації освітнього середовища [2; 8; 10]. Здобувачі освіти з інвалідністю та обмеженими можливостями здоров'я мають особливі фізіологічні потреби та відповідні умови медичного забезпечення функціонування та навчання. У вищій медичній школі здобувачі освіти з особливими освітніми потребами стикаються з низкою проблем [4]:

– відсутність адаптованих навчально-методичних комплексів (власне освітнє середовище);
– непристосованість навчальних приміщень для відвідування занять особами з інвалідністю та ОМЗ (архітектурне середовище);
– емоційна відчуженість з боку інших, неготовність викладачів (комунікативне середовище).

Існуючий в Україні нормативний регламент (Конституція України [6]) виразно і конкретно визначає необхідність імплементації в освітній процес закладів вищої освіти (ЗВО) вимог, пов'язаних з ратифікацією конвенції про права інвалідів [3; 5]. У нормативних вимогах до організації освітнього процесу для навчання інвалідів та осіб з ОМЗ у закладах вищої освіти, зокрема й до оснащення освітнього процесу (Закон України «Про освіту» [15], «Про вищу освіту» [12]; Концепція розвитку інклюзивного навчання [7], постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» [14], Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в

Україні на період до 2030 року [13], Положення про ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти [11]) імпліцитно визначено:

– вибір методів навчання з урахуванням їхньої доступності для осіб з обмеженими можливостями здоров’я та інвалідів;

– забезпечення інвалідів та осіб з ОМЗ друкованими та електронними освітніми ресурсами, адаптованими до обмежень здоров’я здобувачів освіти;

– вибір місць проходження практики для здобувачів освіти з ОМЗ та інвалідністю з урахуванням вимог їхньої доступності;

– проведення поточного контролю успішності, проміжної та державної підсумкової атестації здобувачів освіти з ОМЗ та інвалідністю з урахуванням особливостей їхніх порушень функцій організму;

– використання засобів організації електронного навчання, що дають змогу здійснювати прийом-передачу інформації у доступних формах з урахуванням порушень;

– забезпечення навчально-методичними ресурсами, адаптованими до стану здоров’я осіб з ОМЗ та інвалідністю;

– забезпечення поєднання технологій on-line і off-line, індивідуальних і колективних форм роботи в освітньому процесі, що здійснюється з використанням дистанційних освітніх технологій.

Необхідність розробки сучасного навчально-методичного забезпечення інклюзивної освіти у медичних ЗВО очевидна та вимагає аналізу та узагальнення напрацьованого досвіду щодо аналізованої проблематики. Варто відзначити, що навчально-методичне забезпечення інклюзивної вищої розглядається науковцями з двох позицій: як процес скоординованого створення всіх навчальних та методичних матеріалів та ресурсів, необхідних для доступної та якісної освіти для всіх осіб з обмеженими можливостями здоров’я та інвалідів з урахуванням особливостей їхнього психофізичного розвитку та стану здоров’я [10, с. 122]; як сукупність релевантних компонентів адаптованої основної професійної освітньої програми (АОПОП) та відображає їхню документацію, призначену для вирішення завдань включення інвалідів та осіб з ОМЗ до освітнього простору ЗВО [9].

Сенс розробки навчально-методичного забезпечення освіти здобувачів освіти з інвалідністю у ЗВО полягає у виконанні гарантій щодо реалізації права цієї категорії здобувачів освіти на освіту, що відповідає її потребам та можливостям, незалежно від рівня тяжкості порушення розвитку, виду закладу освіти, регіону проживання. Мета – визначення необхідних для здобуття освіти умов, розробка навчальних та методичних матеріалів та ресурсів, адаптованих до кожної категорії здобувачів освіти з інвалідністю.

Досвід розробки навчально-методичного забезпечення освіти здобувачів освіти з інвалідністю та ОМЗ у медичному ЗВО дає змогу виокремити релевантні для цього процесу компоненти та аспекти. Так, організаційні особливості навчання здобувачів освіти з інвалідністю та ОМЗ у медичному ЗВО охоплюють окреслені в таблиці 1 причинно-наслідкові залежності.

Виокремлені особливості породжують логіку та зміст адаптації освітнього процесу та процесу навчально-методичного забезпечення навчання здобувачів освіти з ОМЗ та інвалідністю в медичних ЗВО. Ціннісними орієнтирами є цільові компоненти проєктування АОПОП:

– цінність універсального дизайну освітнього середовища;

– цінності незалежного життя та високої якості життєзабезпечення на всіх етапах життєвого шляху;

– цінності стимулювання самостійності та активності в виборі життєвої та освітньої траєкторії;

– цінності позитивної дискримінації у вирішенні проблеми забезпечення рівних прав на освіту;

– цінності поєднання у майбутніх медичних фахівцях значущих особистісних якостей та фахових компетентностей;

– цінності інклюзивної культури та толерантного ставлення до особливостей людини.

На основі окреслених ціннісних орієнтирів доцільно виокремити цільові компоненти та засоби адаптації до АОПОП:

1. *Адаптація освітнього процесу з урахуванням ОМЗ здобувачів освіти*:

– формування універсального дизайну освітнього середовища;

Таблиця 1

Організаційні особливості навчання здобувачів освіти з інвалідністю та ОМЗ у медичному ЗВО

Організаційні особливості	Організаційні наслідки
Виражена варіативність обмежень за станом здоров’я у студентів, які вступають до закладів вищої освіти (навіть у межах однієї нозологічної групи)	Необхідність розроблення чіткого алгоритму проєктування варіативної адаптованої освітньої програми з урахуванням модально-специфічних і модально-неспецифічних закономірностей та забезпечення мобільності для якісної індивідуалізації освітнього процесу
Наявність в академічній групі 1–2 студентів з інвалідністю	Проблемність упровадження практики навчання за індивідуальним навчальним планом (зокрема варіанта «подовження» терміну навчання)
Невелика кількість студентів однієї нозологічної групи на курсі	Ускладнення об’єднання студентів у групи для проведення адаптаційних дисциплін

– спеціальні умови, що забезпечуються у процесі викладання дисциплін, проходження практики, виконання навчально-дослідної роботи та здачі державних іспитів;
– адаптаційні та допоміжні технології, що використовуються в освітньому процесі медичних ЗВО;
– додаткове інформаційно-методичне забезпечення;
– інструктаж працівників ЗВО та професорсько-викладацького складу;
– робота психолого-педагогічної ради ЗВО;
– консалтинг складних випадків;

2. *Активізація адаптаційних ресурсів особистості здобувачів освіти та надання індивідуально-орієнтованої корекційно-педагогічної допомоги*:
– освоєння технологій організації освіти з урахуванням стану здоров'я;
– освоєння технологій інтелектуальної праці та роботи з інформацією;
– освоєння дистанційних освітніх технологій.
– адаптація, подолання стресу та формування продуктивної копінг-поведінки, оптимізація міжособистісного спілкування в середовищі;
– освоєння технологій формування життєстійкості та копінг-поведінки;
– сприяння професійному самовизначенню та працевлаштуванню осіб з ОМЗ та інвалідністю;
– формування засад соціально-правових знань осіб з інвалідністю.

Рекомендації щодо розробки спеціального навчально-методичного забезпечення професійної освіти, адаптовані для навчання осіб з інвалідністю та осіб з ОМЗ, наводяться в дослідженні Г. Коссова-Сіліної. До цих рекомендацій віднесено такі положення, які варто вважати критеріями адаптованої програми:
– наявність адаптаційних модулів (дисциплін) у варіативній частини освітніх програм, що дають змогу індивідуально коригувати порушення навчальних та комунікативних умінь, професійної та соціальної адаптації здобувачів освіти з ОМЗ або інвалідністю;
– вибір методів навчання, зумовлений у кожному окремому випадку цілями навчання, вихідним рівнем наявних знань, умінь, навичок, рівнем професійної підготовки викладачів, методичного та матеріально-технічного забезпечення, особливостями сприйняття інформації здобувачами освіти з ОМЗ, інвалідністю;
– забезпечення здобувачів освіти з ОМЗ або інвалідністю друкованими та електронними освітніми ресурсами у формах, адаптованими до обмежень їхнього здоров'я;
– вибір місць проходження практики з урахуванням рекомендацій медико-соціальної експертизи згідно з індивідуальною програмою реабілітації осіб з інвалідністю та рекомендованих умов та видів праці;
– проведення поточного контролю успішності, проміжної та державної підсумкової атестації здобувачів освіти з урахуванням особливостей порушень їхнього здоров'я;
– розробка за необхідності індивідуальних навчальних планів та індивідуальних графіків, що дають змогу навчатися з урахуванням різних варіантів проведення занять: в ЗВО (в академічній групі та індивідуально) або вдома з використанням дистанційних освітніх технологій;
– здійснення комплексного супроводу освітнього процесу осіб з ОМЗ та інвалідністю згідно з рекомендаціями медико-соціальної експертизи чи психолого-медико-педагогічної комісії;
– створення толерантного соціокультурного середовища, волонтерської допомоги здобувачам освіти з ОМЗ та інвалідністю [8, с. 18–22].

На основі здійсненого аналізу наукової літератури, узагальнено основні вимоги до навчально-методичного забезпечення інклюзивної освіти у медичних ЗВО, які подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Вимоги до навчально-методичного забезпечення інклюзивної освіти у медичних ЗВО

Вимоги	Зміст	Характеристика
Нормативно-методичні	Відповідність законодавству та стандартам вищої медичної освіти	Дотримання законів України «Про освіту», «Про вищу освіту»; Порядку організації інклюзивного навчання у ЗВО; урахування принципів універсального дизайну навчання (UDL)
Змістові	Адаптація змісту освітніх компонентів	Корекція навчальних програм без зниження результатів навчання; урахування клінічної специфіки та безпеки; міждисциплінарна інтеграція
Методичні	Різноманітність методів і форм навчання	Використання проблемного, симуляційного навчання, кейс-методу; індивідуалізація та диференціація навчання; альтернативні способи виконання завдань
Навчально-методичні матеріали	Доступність і адаптивність навчальних ресурсів	Наявність матеріалів у друкованому, електронному, аудіо- та відеоформатах; чітка структура; адаптація для різних категорій здобувачів освіти
Оцінювання результатів навчання	Гнучкість і прозорість оцінювання	Формувальне оцінювання; альтернативні форми контролю; урахування індивідуальних можливостей без зниження академічних стандартів

Таким чином, інклюзія в освіті сприяє професійному становленню здобувачів освіти на основі вирішення педагогічних завдань у зазначених середовищах. Забезпечення освітніх умов здобувачів освіти з інвалідністю та ОМЗ, вимагає створення безперешкодного доступу до всіх необхідних для життєдіяльності приміщень, організації психолого-педагогічного супроводу з метою повноцінної соціалізації та професіоналізації. Процес навчання здобувачів освіти з ОМЗ та інвалідністю передбачає наявність комплексу навчальних та методичних матеріалів, які забезпечують навчання таких осіб, їхнє спілкування та взаємодію в освітньому просторі ЗВО, особистісне зростання та розвиток у межах варіативної траєкторії особистісного та професійного становлення. Здобувачі освіти з особливими освітніми потребами мають значні потенційні можливості, здатні адекватно сприймати і розуміти навколишній світ.

Використана література:

1. Антощак О. Інклюзивна освіта: шляхи від теорії до практики. *Директор школи*. 2019. Вип. 9-10. С. 72–78.
2. Бугайчук А. Інклюзивна освіта в Україні: крок за кроком. *Директор школи. Шкільний світ*. 2019. Вип. 3. С. 4–13.
3. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 груд. 1948 р. Офіційний вісник ООН.
4. Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
5. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю : міжнар. договір від 13 груд. 2006 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 17. С. 799. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
7. Концепція розвитку інклюзивного навчання : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 груд. 2010 р. № 1482-р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 93. С. 3353.
8. Коссова-Сіліна Г. О. Забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі здобувачів освіти з особливими освітніми потребами електронний навчальний курс. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО», 2024. 58 с.
9. Коссова-Сіліна Г.О. Інклюзивне навчання в ЗП(ПТ)О в умовах воєнного стану: навчально-методичний посібник. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 129 с.
10. Кучерак І., Петрушак О. Інтегровані заняття у системі інклюзивного навчання: досвід, реалії та перспективи. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка*. 2021. Вип. 3(47). С. 121–127.
11. Положення про ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 617. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP180617.html
12. Про вищу освіту : Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 37–38. С. 2004.
13. Про затвердження Національної стратегії зі створення безбар’єрного простору в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 32. С. 1906.
14. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 10 лип. 2019 р. № 635. *Офіційний вісник України*. 2019. № 57. С. 1961.
15. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 09.08.2019 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/2145-19

References:

1. Antoshchak O. (2019). Inkliuzyvna osvita: shliakhy vid teorii do praktyky [Inclusive education: paths from theory to practice]. *Dyrektor shkoly*. № 9-10. S. 72–78. [in Ukrainian].
2. Buhaichuk A. (2019). Inkliuzyvna osvita v Ukraini: krok za krokom [Inclusive education in Ukraine: step by step]. *Dyrektor shkoly. Shkilnyi svit*. № 3. S. 4–13 [in Ukrainian].
3. United Nations. (1948). Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights]. Adopted by the UN General Assembly on December 10, 1948. [in Ukrainian].
4. Kolupaieva, A. A. (2019). *Navchannia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v inkliuzyvnomu* seredovyshchi [Teaching children with special educational needs in an inclusive environment]. Kharkiv: Ranok. 304 p. [in Ukrainian].
5. United Nations. (2006). Konventsiia OON pro prava osib z invalidnistiu [UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities]. Official Bulletin of Ukraine. 2010. № 17. Art. 799. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [in Ukrainian].
6. Ukraine. (1996). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Adopted June 28, 1996, amended February 21, 2019. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].
7. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2010). Kontseptsiia rozvytku inkliuzyvnoho navchannia [Concept for the development of inclusive education]. *Official Bulletin of Ukraine*. № 93, Art. 3353. [in Ukrainian].
8. Kossova-Silina H. O. (2024). Zabezpechennia dodatkovoi pidtrymky v osvitnomu protsesi zdobuvachiv osvity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: elektronnyi navchalnyi kurs [Providing additional support in the educational process of learners with special educational needs: e-learning course]. Bila Tserkva: BINPO DZVO “UMO” NAPS of Ukraine. 58 p. [in Ukrainian].
9. Kossova-Silina H. O. (2024). Inkliuzyvne navchannia v ZP(PT)O v umovakh voiennoho stanu [Inclusive education in vocational education institutions under martial law]. Bila Tserkva: BINPO DZVO “UMO” NAPS of Ukraine. 129 p. [in Ukrainian].
10. Kucherak, I., & Petrushak, O. (2021). Intehrovani zaniattia u systemi inkliuzyvnoho navchannia: dosvid, realii ta perspektyvy [Integrated lessons in the inclusive education system: experience, realities and prospects]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni O. Dovzhenka*. № 3(47). P. 121–127 [in Ukrainian].
11. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). Polozhennia pro resursnyi tsentr pidtrymky inkliuzyvnoi osvity [Regulations on the resource center for inclusive education support]. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/ link1/KP180617.html [in Ukrainian].
12. Ukraine. (2014). Pro vyshchu osvitu [On Higher Education]. Law of Ukraine No. 1556-VII of July 1, 2014. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, (37–38), Art. 2004. [in Ukrainian].

13. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). Pro zatverdzhennia Natsionalnoi stratehii zi stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [On approval of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine until 2030]. *Official Bulletin of Ukraine*. № 32, Art. 1906. [in Ukrainian].
14. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity [On approval of the Procedure for organizing inclusive education in higher education institutions*]. Official Bulletin of Ukraine*. № 57. Art. 1961. [in Ukrainian].
15. Ukraine. (2017). Pro osvitu [On Education]. Law of Ukraine No. 2145-VIII of September 5, 2017, amended August 9, 2019. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 [in Ukrainian].

N. Dub. Instructional and methodological support of inclusive education in medical higher education institutions

The article analyzes contemporary approaches to instructional and methodological support of inclusive education in medical higher education institutions of Ukraine. It is substantiated that the inclusive approach is one of the priority directions of national educational policy and an important condition for ensuring the right of persons with disabilities and health limitations to access high-quality higher education. It is determined that in the context of medical higher education the implementation of inclusion has specific features due to the need to combine theoretical training, practical skills, and the development of clinical thinking. The main problems faced by students with special educational needs in medical higher education institutions include insufficient adaptation of instructional and methodological materials, architectural barriers, and communication difficulties. The current regulatory and legal framework of inclusive education is analyzed, which regulates the requirements for organizing the educational process, selecting teaching methods, assessing learning outcomes, organizing practical training, and using distance and digital technologies.

The necessity of developing adapted instructional and methodological support as a system of interrelated resources that ensure accessibility, individualization, and quality of the educational process for students with disabilities and health limitations is substantiated. The organizational features of teaching this category of students in medical higher education institutions are generalized, and their organizational implications for designing adapted educational programs are identified. Based on the analysis of scientific sources and practical experience, value orientations and target components of adapting the educational process are highlighted, and the main requirements for instructional and methodological support of inclusive education in medical higher education institutions are systematized.

Key words: *inclusive education, instructional and methodological support, medical higher education institutions, persons with disabilities, learners, adapted educational programs.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 05.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025